

ГНІЗДОВІ ДЕННІ ХИЖІ ПТАХИ КІНБУРНЬСЬКОГО ПІВОСТРОВА

З. О. Петрович, К. О. Редінов

Регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса»,
м. Очаків, Україна

Дані по гніздовій фауні хижих птахів Кінбурнського п-ова стосуються переважно ділянок Чорноморського біосферного заповідника (ЧБЗ), до того ж вони значно розпорошені у часі, іноді малоінформативні (Подушкін, 1912; Клименко, 1950; Ардамацкая, 1983, 1991; Семенов, Ардамацкая, 1992; Ардамацкая, Руденко, 1996). Тому їх узагальнення, аналіз, порівняння з новітніми даними є актуальним.

Кінбурнський п-ів є частиною Нижньодніпровської піщаної арени, де піски утворюють донні масиви. Ландшафтної різноманітність цим місцевостям надають урочища замкнених западин з прісними та солоними озерами, солончаками, а також невеличкими березово-дубовими, осиковими та вільховими гайками. Порівняно великі площі знижень і перезволожених ділянок займають болота, солончаки і засолені луки. Значні площі піщаних арен закріплені сосновими насадженнями, які культивують з 1950-х рр. В останні десятиріччя сформувались значні зарості маслинок вузьколистої в прибережній смузі.

На Кінбурнському п-ові знаходяться ділянки ЧБЗ, а в 1992 р. в межах Очаківського р-ну Миколаївської обл. створено РЛП «Кінбурнська коса».

Матеріал і методи

Основою для цього повідомлення стали цілорічні спостереження авторів в 1993–2008 рр. на території Кінбурнського п-ова, переважно в межах РЛП «Кінбурнська коса». Дані збирали на піших та автомобільних маршрутах у всі пори року.

Результати і обговорення

За останні понад 100 років на Кінбурнському п-ові відоме гніздування 7 видів хижих птахів.

Шуліка чорний (*Milvus migrans* (Boddaert)). Зниклий з гніздування вид. На початку ХХ ст. Д. А. Подушкін (1912) спостерігав гніздування 1 пари в економії «Махоркове» (ділянка Волижин ліс). Самця і самку він здобув 6.05.1905 (за н. ст.). Крім того, на Кінбурнському п-ові 1 ос. здобуто 25.05.1902 (Пекло, 1997). Пізніше, вірогідно, птахи тут не гніздилися, оскільки М. І. Клименко (1950) писав про гніздування шуліки лише в долині р. Дніпра. У Волижиному лісі гніздування пари шулік спостерігали в 1970-х — на початку 1980-х рр. (до 1984 р.) (Семенов, Ардамацкая, 1992). Зараз вид зрідка реєструють лише під час міграцій.

Лунь очеретяний (*Circus aeruginosus* (L.)). Усі попередні дослідники вважали цього хижака гніздовим видом півострова (Подушкін, 1912; Клименко, 1950; Семенов, Ардамацкая, 1992). Зараз в межах РЛП «Кінбурнська коса» гніздиться 25–40 пар цих хижаків.

Яструб великий (*Accipiter gentilis* (L.)). Новий гніздовий вид. На Івано-Рибальчанській ділянці ЧБЗ гніздиться з 1994 р. (Ардамацкая, Руденко, 1996), хоча в штучних акацієвих насадженнях по сусідству з заповідником (Голопристанський р-н Херсонської обл.) його гніздування виявлено ще у 1992 р. (Пирогов, 1995). На Кінбурнському п-ові гніздування підтверджено в 2000 р. Станом на 2008 р. в межах РЛП «Кінбурнська коса» відомо 5 гніздових ділянок (1 у вільховому лісі, інші в соснових насадженнях).

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla* (L.)). Основним місцем гніздування виду є плавні р. Дніпра (Зубаровський, 1977). У дельті Дніпра та на Кінбурнському п-ові на протязі ХХ ст. орлани гніздилися нерегулярно, чисельність їх стрімко падала (Клименко, 1950; Ардамацкая, 1983, 1991), та вже у 2005 р. тут розмножувалося щонайменше 7 пар (Яремченко, Москаленко, 2005–2006). На Кінбурнському п-ові в межах Миколаївської обл. з кінця 1990-х рр. гніздиться щорічно 1–2 пари (Петрович, Маркауцан, 2000; Рыбачук, 2000), зокрема в 2008 р. — 2 пари. Орлани гніздяться у Волижиному лісі або поряд та у сусідніх соснових насадженнях.

Підсоколик великий (*Falco subbuteo* L.). Усі дослідники вказували на гніздування окремих пар виду на Кінбурнському п-ові, хоча знахідки гнізд до цього часу не описані. Про його гніздування у Волижиному лісі писав Д. А. Подушкін (1912): самця здобуто 3.07.1904 (за н. ст.). У зазначеному місці розмноження пари спостерігали і пізніше (в 1966 і 1977 рр.) (Семенов, Ардамацкая, 1992). Ми цей вид тут не виявили. Гніздування підсоколика великого М. І. Клименко (1950) спостерігав лише у плавнях р. Дніпра. Зараз цей птах гніздиться на Івано-Рибальчанській та Солонозерній ділянках ЧБЗ (Москаленко, 2008). Нами на території РЛП «Кінбурнська коса» гніздування виду не доведено, але судячи з регулярних зустрічей, в тому числі біля гнізд воронових, тут гніздиться 1–2 пари.

Кібчик (*Falco vespertinus* L.). Усі дослідники вважали кібчика гніздовим видом. Його колоніальне гніздування у Волижиному лісі спостерігав Д. А. Подушкін (1912), пізніше тут гніздилася лише 1 пара (Семенов, Ардамацкая, 1992). Потім вид зник взагалі (наші дані). У першій половині ХХ ст. значні колонії виду існували на лісостепових ділянках ЧБЗ (Івано-Рибальчанська та Солонозерна) (Клименко, 1950), де він зараз рідкісний (Москаленко, 2008). Птахи займали переважно гнізда граків (*Corvus frugilegus* L.). Ми спостерігали гніздування до 10 пар кібчика лише в приморській смузі, в гніздах воронових на маслинках.

Боривітер звичайний (*Falco tinnunculus* L.). Наші попередники вважали боривітра гніздовим видом. На досліджуваній території в першій половині ХХ ст. цей сокіл був звичайним (Клименко, 1950). У Волижиному лісі, де раніше розмножувалося кілька пар боривітра (Подушкін, 1912; Семенов, Ардамацкая, 1992), зараз він не гніздиться (наші дані). Сучасна чисельність виду в межах РЛП «Кінбурнська коса» не перевищує 15 пар. Більшість птахів гніздиться у приморській смузі в районі озер Черниного та Черепашиного (2008 р. — 7 пар). Щорічно 1–2 пари гніздяться також на узбережжі лиману біля ставків у районі с. Василівки. Соколи займають гнізда воронових на маслинках. За результатами обліків на лісостепових ділянках ЧБЗ в 2000-х рр., боривітра зараховано до звичайних видів (Москаленко, 2008).

Таким чином, за простежений період з гніздування зник один вид хижих птахів (шуліка чорний) і один вид з'явився (яструб великий). Орлан-білохвіст гніздився не регулярно.

Помітні зміни відбулися в чисельності хижих птахів: у яструба великого вона зросла, а у кібчика та боривітра звичайного — зменшилась. На нашу думку, зросла також чисельність луня очеретяного. Чисельність підсоколика великого весь час була низькою.

Зміни у видовому складі та чисельності гніздових денних хижих птахів, які зареєстровані на Кінбурнському п-ові, характерні загалом для Північно-західного Причорномор'я. Помітний ріст чисельності і заселення нових територій спостерігається у яструба великого з середини 1980-х рр. (Кинда, 1991; Пиллюга, 1999; Редінов, 2003). Чисельність шуліки чорного помітно зменшилась (Пиллюга, 1999), хоча місцями він ще звичайний (Редінов, 2003; Олейник, Редінов, 2006). Поява на гніздуванні орлана-білохвоста пов'язана з відновленням популяції виду в Україні (Гаврилук, 2002, 2004).

Зменшення чисельності кібчика та боривітра звичайного, вірогідно, пов'язане з заселенням цієї території яструбом великим та його хижацтвом. Ці соколи гніздяться лише у приморській смузі, де відсутні яструби. Суттєвим є також те, що зменшилась чисельність деяких воронових птахів, які теж потерпають від яструба і є «поставниками» гнізд для цих соколів. Так, у другій половині 1990-х рр. на досліджуваній території значно скоротила свою чисельність сорока (*Pica pica* L.), вона майже зникла (Москаленко, 2003). Це підтверджують і наші спостереження: сорока зараз гніздиться лише по заростях маслинки біля морського узбережжя. На початку 1990-х рр. в ЧБЗ гніздилося до 2 тис. пар грака, а в 1997 р. зникла його остання колонія (Рибачук, 1999). Не гніздиться грак також і на території РЛП «Кінбурнська коса» (остання спроба гніздування в 2000 р.). У ворони сірої (*Corvus cornix* L.) в ЧБЗ теж зареєстровано падіння чисельності (Москаленко, 2003). На Кінбурнському п-ові ворона зараз гніздиться переважно в заростях маслинки біля озер, узбережжя, а соснових лісів уникає.

Лісогосподарська діяльність також вплинула на фауну та населення денних хижих птахів Кінбурнського п-ова. Новостворені соснові масиви сприяли заселенню цієї території яструбом великим, в них

також спостерігають гніздування орлана. З іншого боку, внаслідок залісення знищено велику кількість відкритих біотопів (пустельно-степових ділянок), які були кормовими угіддями для хижих птахів.

На території парку, на нашу думку, з метою збільшення чисельності дрібних соколів перспективним є встановлення штучних гніздівель.

Література

- Ардамацкая Т. Б. Орлан-белохвост и белоголовый сип в Черноморском заповеднике // Охрана хищных птиц. Материалы Всесоюз. совещ. — М., 1983. — С. 87–88.
- Ардамацкая Т. Б. Редкие и исчезающие птицы Черноморского государственного заповедника АН УССР и сопредельных территорий // Редкие птицы Причерноморья. — Киев–Одесса : Лыбидь, 1991. — С. 54–69.
- Ардамацкая Т. Б., Руденко А. Г. (сост.). Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки животных). Птицы // Вестн. зоологии. — 1996. — Отд. вып. № 1. — С. 19–38.
- Гаврилюк М. Н. Орлан-білохвіст в Україні: сучасний стан, біологія та охорона : Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 2002. — 20 с.
- Гаврилюк М. Н. Изменения численности орлана-белохвоста на территории Украины в XX ст. и возможные их причины // Беркут. — 2004. — Т. 13, вып. 2. — С. 205–225.
- Зубаровський В. М. Хижі птахи. — К. : Наук. думка, 1977. — 332 с. (Фауна України. Птахи; Т. 5. Вип. 2).
- Кинда В. В. Гнездящиеся ястребиные юга Днестровско-Бугского междуречья // Материалы 10 Всесоюз. орнитолог. конф. — Минск : Наука і техника, 1991. — Кн. 2, ч. 2. — С. 273–274.
- Клименко М. И. Материалы по фауне птиц района Черноморского заповедника // Тр. Черноморского зап-ка. — Киев : КГУ, 1950. — Вып. 1. — С. 3–52.
- Москаленко Ю. О. Сучасний стан воронових на лісостепових ділянках Черноморського біосферного заповідника // Состояние природных комплексов Крымского природного заповедника и других заповедных территорий Украины, их изучение и охрана. Материалы науч.-практ. конф., посвященной 80-летию Крымского природного заповедника. — Алушта, 2003. — С. 181–183.
- Москаленко Ю. О. Гніздова орнітофауна лісостепових ділянок Черноморського біосферного заповідника // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Біологія. — 2008. — Вип. 23. — С. 93–99.
- Олейник Д. С., Редінов К. А. Гнездящиеся хищные птицы заказника «Рацинская дача» // Запов. справа в Україні. — 2006. — Т. 12, вып. 2. — С. 42–44.
- Пекло А. М. Каталог коллекций зоологического музея НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes — Журавлеобразные Gruiformes). — Киев : Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 156 с.
- Петрович З. О., Маркауцан О. Е. Орлан-білохвіст на території регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. — Одесса : АстроПринт, 2000. — С. 51–52.

- Пилуга В. И. Современное состояние и тенденции изменения численности гнездящихся хищных птиц Юго-западной Украины // Проблемы изучения фауны юга Украины. — Мелитополь–Одесса : АстроПринт-Бранта, 1999. — С. 96–117.
- Пирогов Н. Г. Новые данные о встречах и гнездовании птиц в Херсонской области // Беркут. — 1995. — Т. 4, вып. 1–2. — С. 91–92.
- Подушкин Д. А. Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана // Записки Крымского об-ва естествоиспыт. — 1912. — № 11. — С. 80–95.
- Редінов К. О. Результати обліків хижих птахів в заповіднику «Сланецький степ» та на прилеглих територіях // Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана (Материалы 2 съезда и науч. конф. АЧОС, г. Николаев, 21–23.02.2003 г.). — Николаев, 2003. — С. 52–54.
- Редінов К. А. Ястреб-тетеревятник в Николаевской области // Ястреб-тетеревятник: место в экосистемах России. Материалы к IV конф. по хищным птицам Северной Евразии. — Пенза, 2003. — С. 108–112.
- Рибачук К. І. Про деякі зміни в гніздовій фауні дендрофільного комплексу Черноморського біосферного заповідника // Запов. справа: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. праць. — Херсон : Айлант, 1999. — С. 94–97.
- Рибачук К. І. Зимовки орлана-белохвоста в районе Черноморского биосферного заповедника // Беркут. — 2000. — Т. 9, вып. 1–2. — С. 39–43.
- Семенов С. М., Ардамацкая Т. Б. Смена видового состава и структуры населения птиц Вольжинского леса за 35 лет (1954–1989) // Природные комплексы Черноморского гос. биосфер. зап-ка. — Киев : Наук. думка, 1992. — С. 142–151.
- Яремченко О., Москаленко Ю. Орлан-білохвіст у Нижньодніпровському регіоні // ІВА бюлетень. — ТОП Україна, 2005–2006. — С. 35–37.